

TÜRKİYE İÇİN CUMHURİYET, DEĞERLERE SAHİP ÇIKMADIR*

SADIK TURAL**

İnsan ve Değer

İnsan, değer üreten, değerlerle yaşayan, değerleri araştırıp, koruyup, yaşatabilen bir canlıdır.

Değer, kişiyi, grubu veya toplumu, hem inşa eden, hem denetleyen, hem de yeni oluşumlara açıklığı veya kapalılığı hazırlayan inanışlar, kabullenişler, düşüncüler ve tepki verişlerin arkasındaki **ana kavramdır**.

Değer kavramına bağlı adlandırmalar, ekonomide değişimi sağlayan araç anlamındaki "fiyat" kelimesiyle alâkasız olarak düşünüldüğünde, duygunun, hayâlin ve özellikle düşüncenin arkasındaki **anahtar** kelimeler olarak karşımıza çıkar.

Toplumlarda değerlerin oluşumu, çeşitlenmesi, davranışa veya objeye dönüşmesinin getirdiği farklılaşmanın doğurduğu bütünlüğe, kültür diyoruz. Her kültür, temel ihtiyaçların karşılanması ve bu ihtiyaçlara bağlı değerlere yüklenen anlamlar açısından, diğerinden ayrılır.

Bin beş yüz yıldan beri, Asya'nın çeşitli yerlerinden (Çin, Hindistan, Pakistan ve Afganistan dahil) farklı zamanlarda, fakat iki ayrı yoldan, göç dalgaları ile Batı'ya yürüdüler: **Hazar Denizi'nin kuzeyindeki ve güneyindeki yollardan Batı'ya göçen** Türk soylu insan toplulukları, Pers, Arap ve Bizans kültürleri (Güney yolunu izleyenler) ile Slav ve Sloven halklar (Kuzey yolunu izleyenler) ve kültürlerle karşılaştılar. Bu karşılaşmalar etkileşimlere yol açtı ise de, bilincin derinliklerinde yaşayan millî benlik, savunma mekanizmaları geliştirdi. 'Kaybolan 13. Kavim' olarak bilinen Musevî Hazar Türkleri'nin bir kısmı, Doğu ve Güney Doğu (Elazığ, Mardin, Urfa)'da din, hattâ dil değiştirerek yaşarken, diğerleri Kırım, Polonya ve Litvanya bölgesine yerleştiler.

* Bu konuşma, 18 Kasım 1998 tarihinde, ABD/Newyork'ta Türkçe olarak Türk Evi'nde yapılan ve yabancılar için Prof. Dr. Yıldırım Yavuz tarafından, dinleyicilere doğrudan İngilizce'ye çevrilen metindir.

** Prof. Dr., Atatürk Kültür Merkezi Başkanı.

Anadolu'da kurduğumuz Selçuklu ve onu takibeden Osmanlı Devleti'nin insan unsuru birbirinin devamıdır. Hiç şüphesiz Türkiye Cumhuriyeti Devleti de aynı insan unsuruna dayanmaktadır. Yaklaşık dokuz yüz yıl önce, Anadolu'ya Selçuklular'la birlikte gelen Türk topluluklarını, bu insan unsurunun oluşturduğu açıktır.

Dünyanın çeşitli yerlerinde, boy adlarıyla yaşayan Türk soylu halkların, kendilerine biçtikleri değer ile vazgeçilmez saydıkları değerler dizisi, tarih içinde az çok değişiklikler yaşayarak, günümüze kadar geldi. Türk soylu halkların, çeşitli ihtiyaçlarını karşılarken gösterdikleri tercihler, kabuller ve tepkiler, onların kültür adı verilen dünyasını, özel bir yapı gibi görmemize sebep olmuştur. Türk soylu halklar, Anadolu'da yer adlarından başlayarak, bu kültürün gücünü, kuvvetini ortaya koydular.¹

Değerlerin Göstergeleri veya Kavramların Bulanıklığı

Türk soylu halklar, bütün insanlıkta aynı olan, beslenme, barınma, insan ilişkileri kurma, neslin devamını sağlama, teknoloji üreterek tabiata hükmetme, içinde yaşadığı toplum hakkında yargıda bulunma, kendine değer biçme, inanma, zevk alma gibi ana ihtiyaçların karşılanmasına bağlı kavramlar, değerler, kurallar ve davranışlar ürettiler.²

Gerek Anadolu ve Balkanlar'da, gerekse güney ve kuzey Azerbaycan ile Kafkaslar'da meydana getirilen, şehirlî ve köylü hayatı içinde Türkler, aşağıdaki on iki kavramı 'ayrıştırmakta', tanıma kavuşturup terimleştirmekte güçlük çektiler. 1920 yılına kadar, bu on iki kavram, aydınımızın ufkunda da bulanık bir tarzda yaşadı. Birini diğerinin yerine kullandığımız yahut niçin farklı olduğunu izah etmekte güçlük çektiğimiz, bu 'on iki' kavramı sıralayalım:

Halk, ümmet, cemiyet, cemâat, cumhur, ahâli, teb'a, zümre, ırk, sınıf, kavm, millet. Bu on iki kavrama cins, mezhep ve meslek kelimelerini de ilave ederseniz, kavram kargaşası bütün açıklığıyla karşımıza gelecektir.

Türk aydınının, şuurlu bir şekilde, geniş kitlelerin ise şuurlu bir değer olarak yüz yıldır tanıdığı ferdîyet, şahsiyet ve hukuk kavramlarını da, yukarıda adlarını andığımız temel ihtiyaçları gideren, kabul ve tercihleri yönlendiren kavramlar olarak ekleyiniz; Anadolu Türkleri, bu son üç kavramın kişiyi ve toplu yaşayışı yoğurduğunu, kavrama seviyesinde değilse de, sezme seviyesinde biliyorlardı. Bu on sekiz kavrama iki kavram daha ilave ederek meselelerin bütün boyutlarını görmeye çalışalım: **Mülkiyet, devlet.**

¹ bkz. Mustafa Kafalı, *Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi*, AKM Yay., Ankara 1997.

² Sadık Tural, "Hukuk Kültür Oluşturucudur". *Lâiklik (Zeki Hafızoğulları)*, AKM Yay., Ankara 1998.

Bu kavramlardan her biri, sınırları belli tanım kazanamadığı zaman ne olur?

- a) Siyaset bulanıklaşır,
- b) İdare bulanıklaşır,
- c) Hukuk bulanıklaşır.

Bu kavramların aydınlık tartışması en aza inmiş bir tanıma kavuşması kişiyi de, yönetimi de, uzlaşan, anlaşan, âhenkli bir diyaloga götürür.

Birlikte düşünelim:

Kişi, hangi sınırların içinde yaşamak ve ferdiyetini yapılandırmak zorundadır?

Kişiyi zorlayan sınırların hangilerine karşı çıkabiliriz?

Fert, hangi geliştirici unsurlarla şahsiyetini oluşturabilir?

Fert, **adına ne denilen bir bütünün** parçasıdır?

Kişi, canının, namusunun ve malının sahibi olma konusunda hangi rolleri oynayabilir?

Fert, barınma, beslenme, korunma, insan ilişkileri kurma, neslin devamı, teknoloji üretmek tabiata hükmetme, inanma, kendine değer biçme, içinde yaşadığı toplum hakkında yargıda bulunma ve zevk alma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında hangi engellerle karşılaşır ve bu engelleri çözen kurumlaşmalar nasıl oluşur?

Kişinin, yüksek bir düzenleme anlamı taşıyan devlete karşı sorumluluğu ve görevleri, devletin de kişiye karşı, sağlamak zorunda olduğu hayatta ilgili sorumluluk ve görevleri, her vatandaşta bir bilinç ve alenî bilgiye dönüştürülebilir mi?

Bu türden soruları çoğaltabiliriz. Bu soruların cevaplarını, bugün siyaset bilimciler ile sosyologlar, birbirine yaklaşan veya uzlaşan hükümler halinde vermeye çalışıyorlar. Sağlıklı, bütünleşmiş, yarınından emin bir hayat içinde yaşamak, ekonomik göstergelere bağlı bir sonuç olmaktan çok, kavramların, insanlarda aynı tanıma (tarife) kavuşmuş olmasına bağlıdır. İnsanlar, yoksulluk, çaresizlik zamanlarında da, zihinlerinde ve kalplerinde bir bulanıklık yoksa, çıkmazlardan kurtulmanın yolunu arayıp bulurlar.

Kavramlar Ayrışırken

Yönetmek ve yönetilmek... İnsanların bir arada yaşamalarını, bir düzene kavuşturmak üzere "erk", **hâkimiyet**'in (Yasama, Yürütme, Yargı) oluşum ve uygulama biçimleri yönetim anlayışlarını çeşitlendiriyor. Asıl mesele ise, **yönetim**'in **ilahî** destek kazanmış (bir mit, efsane veya destana dayanarak) tartışılmaz bir varlık olma veya olmamasıdır.

Tarih, insan topluluklarının uzun süre, **Tanrı**'ya dayalı (dini yapının da başı) bir gücü, **yasama**, **yürütme** ve **yargılama** olarak elinde tutan ailelerin yönetimlerini anlatıyor: Dini liderlik ile siyasi, askeri, hukuki liderlik'in birleştiği mutlakiyet yapılarında, yöneten de, yönetim de kutsaldır. Hıristiyan toplumlarda, önce İngiltere'de, kralın yetkilerinin bir kısmını kiliseye devretmesi (sekülerizm) ile başlayan yapılanma, 20. yüzyılın ortasında cumhuriyet esaslı devletlere dönüştürülmesini hazırladı. Osmanlı'da ise, Osman Bey'den Yavuz'a kadar Şeyh Edebâli efsanesine dayanan bir kutsallığı, Yavuz'dan sonra ise, "Peygamber'in halifesi olma" kutsiyetini kullandılar. Bu yapılanmanın, yönetilen üzerindeki hak ve yetkilerinin sınırsızlığı açıktır; bu sınırsızlık, kendi ailesi içinde iktidar kavgaları adına, 'siyaseten katli', makul ve meşru saymaya kadar vardırılmıştır. Bu konu ayrı bir araştırma ve tartışma alanıdır.

1920 öncesinde Türk aydınının ufkunda, 1826'dan itibaren meydana gelen siyasi, iktisadi, idari, askeri ve sosyal değişimlere rağmen **millet**, **kavm**, **cumhur**, **halk**, **ümme**t kavramlarının ayrışmış, terimleşmiş, birleşen tanımlara kavuşmuş bir yapı taşımadığı görülmektedir.⁴ Bu farklılıklar, 1850-1925

³ M. Akif Tural, *Saltanatın Otopsi veya Millî Hâkimiyet Yolunda Çekilen Çileler*, AKM Yay., Ankara 1997.

⁴ **Ümme**t: Bir lisanla mütekellim insanların mecmu'sı; Bir peygamberin din-i hakka davet etmeğe min tarafullah memur olduğu cemaat. Lisanımızda galat-ı fâhiş olarak bu kelime 'millet' manasıyla ve "millet" lûgat-i bunun yerine kullanılıp, meselâ, 'ümme-t-i İslamiye' ve 'millet-i Osmanîye' denilir; halbuki aksine denilmek iktiza eder. Böyle hataların lisan-ı edebiden olsun dür tutulması elzemdir. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki*, Çağrı Yay., İstanbul 1978, s. 163. **Ümme**t: Cemâat, kavm, tâife; Kendilerine taraf-ı ilahiden Peygamber gönderilen tâife. Muallim Nâci, *Lûgat-i Nâci*, s. 115-116.

Cumhur: Halk, nâs, umûm, inâm; Takım, gürûh, hey'et; Cumhuriyet suretiyle idare olunan heyet. Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 482. **Cumhur**: Cemâat-i kesire, gürûh-ı azim. Muallim Nâci, *a.g.e.*, s. 324.

Halk: Yaratma, yaraş, icad, ihtira', iftira kurma; İnsanlar, cem'iyet-i beşeriye, umûm; Cemâat, gürûh, kalabalık. Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 587. **Halk**: Yaratmak, yaradılmak; Bir yerin ahâlisî, insanlar. Muallim Nâci, *a.g.e.*, s. 391.

Kavm: Cemâat-i beşeriye, beynlerinde münasip olup bir hey'et teşkil eden insanlar, küçük ümme't veya bir büyük ümme'tin bir şubesi; Bir peygamberin ba's buyurulduğu cemâat. Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 1113. **Kavm**: Cemâat, millet. Muallim Nâci, *a.g.e.*, s. 603.

Millet: Din, mezhep, kiş; Bir din ve mezhepte bulunan cemâat (Lisanımızda bu lûgat seven ümme't ve ümme't lûgatı millet yerine kullanılıp, meselâ "mîle-t-i İslâmiye" ve "Türk milleti" ve bilakis "ümme-t-i İslâmiye" diyenler vardır; halbuki doğrusu "millet-i İslâmiye" ve "ümme-t-i İslâmiye" ve "Türk ümme'ti" demektir; zirâ millet-i İslâmiye bir ve ümme-t-i İslâmiye yani din-i İslâma tâbî' akvâm ise çoktur. Tashihen istî'mali elzemdir.). Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, s. 1400. **Millet**: Din ve şeriat; Bir dinde bulunan gürûh. Bir memlekette doğan yahud tavattun eden ve aynı hükümetin idaresi tahtında yaşayan efrâdın heyet-i mecmuası demek olan natûn mukabilinde istî'mal etmemek evlâdır. Ona mukabil kavm, ümme't kelimeleri kullanılmalıdır. Muallim Nâci, *a.g.e.*, s. 831.

arasında yayımlanan sözlük ve ansiklopedilerde yer alan bilgilerde de rahatça görülebilir.

1789 Fransız İhtilâli'nden itibaren, önce Avrupa'daki ülkelerde, sonra da Anadolu başta olmak üzere çeşitli ülkelerde **kişi**, **devlet**, **hukuk** üçgeninin oluşma biçimi üzerinde kavramları ayırıştırmayı hedefleyen siyasî, sosyal ve kültürel tecrübeler yaşandı. Osmanlı teb'asının veya Osmanlı halkının yahut Osmanlı ahâlisinin, İhtilâl'in getirdiği bu kavramlardan etkilenme süreci, gayri müslim tebanın arasında başlayan, bir tavır alışlar dizisine yol açtı. Dinî tavır alışları, kültürel ve siyasî tavır alışlar izledi. Tavır alışlar ayaklanmaya, ayaklanmalar bağımsızlığa dönüştü. **Ahâli**, **halk**, **teb'a** denilen kavramların tanımlarındaki farklılık, bu sonucu doğurdu. 1876'dan sonra, Anadolu halkı, Cemâleddin Efgani, Mirza Fethali Âhundzâde gibi öncüler, Hüseyinzâde Ali, Akçuraoğlu Yusuf, Akyiğitzâde Musa, Ahmed Zeki Velidî, Ağaoğlu Ahmed, Sadri Maksûdî, Ayaz İshakî gibi ikinci nesilden Osmanlı sahası dışından gelen, Türk soylu aydınların uyarılarını gördü; diğer taraftan Namık Kemal, Bursalı Tahir Bey, Ahmet Mithat, Edirneli Türkçü Necip, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Cânip, Celâl Nuri gibi Osmanlı sahasının aydınları, Balkanlarda tutuşmuş bir yürek olarak Paris'te olgunlaşan, fikir ve düşünceleriyle Yahya Kemâl gibi şahsiyetlerle, bunları izleyen bir nesil olarak da Hilmi Ziya, Mehmed İzzet, Ziyaeddin Fahri ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Fuad Köprülü gibi isimlerin gayretleriyle, okur yazarlar, kavramların ayırıştırılması ve tanımlanması çalışmalarına tanık oldu.

Onlar, millet ile ümmetin, teb'a ile halkın farkını anladılar. Ancak, **millet** ile **kavım**'in ayırışmasını yeterince yapamadılar. **Nation** ve **Nationalite** kavramları ve terimleriyle **etnos**, **etnisite** kavramları arasında pek tabii fark vardır. Bunun tartışılması ayrı bir yazı konusudur. Ancak, şimdilik şu kadarını söyleyerek meselemizin bir başka boyutuna geçelim:

Türk soylu halklar bir millet (nation)'tendir; farklı coğrafyalarda, farklı **etnoslar** oluşturmuşlardır. Gerek **nationalite** gerekse **etnisite**, Türk soylu halklarda yaygın ve etkili bir bilinç alanı oluşturmak yerine, milli benliğin içinde erimiş olarak durur.

Millî Benlik

Bir insan topluluğundaki, kişi, topluluk, toplum ve soydaşlarını kabulle nişte, duygu ve hayalin temellendirdiği, düşüncenin şekillendirdiği, kabul lenişler ve tepkilere bağlı göstergeler bütününe **millî benlik** diyoruz.

Millî izzet-i nefis, millî gurur, millî haysiyet, millî şuur, millî ruh vb. gibi adlarla da anılan **millî benlik**, duygunun temellendirdiği bir tavır alışlar dizisidir. Millî benliğini kaybeden milletlerin varlıkları da yok olur. **Millî benlik**, millî birliğin ve sonra da bağımsızlığın uyarıcısı, oluşturucusudur. Millî benliklerini, millî hislerini, millî heyecanlarını kaybeden, cemâatler haline dönüşmüş cemiyetlerde, millî birlikten bahsedilemez. Millî birliğin oluşması için, öncelikle, millî benliğin bulunması gerekir.⁶ Alman Birliği ve Türk Birliği gibi örnekler, millî benlik temeline dayandığı halde, İsrail Birliği ortak din, ABD (USA) ise "barış içinde yüksek menfaat" temeline dayanır.

Millî benliğini, şuuraltı bir değer olarak ve sistemsiz tepkiler halinde yaşayan topluluklara ve toplumlara mukabil, onu bilinç seviyesine çıkararak topluluklar, kültürler savaşında, milletler mücadelesinde ayakta kalıp, mücadeleye devam edebileceklerdir.

Cumhuriyet ile Gelen Değerler Düzeni

1918 Kasım'ında İttihat Terakki hükümeti mensupları, İstanbul'u terkettiklerinde, "Mütareke İstanbul'u ve Anadolu'su"nda, arkasından da Fransız, İngiliz, İtalyan ve Yunan işgâline uğrayan ülkede yaşayan Türkleri, bir millî mücadele azmine, millî birlik inancına, millî bağımsızlık hayâline inandıracak liderlere ihtiyaç vardı. Bu liderler öncelikle mahallî liderler olabilirdi (ki öyle oldu; Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri böyle oluştu). Bu mahallî liderlerin sınırlı ufuklarına karşılık, "*Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. O sath bütün vatanıdır.*" diyecek ve "Misak-ı Millî" ufuklarını herkesin zihnine ve yüreğine ısrarla yerleştirecek bir millî lidere ihtiyaç vardı.

Kuva-yı Milliye, millî haysiyet, millî izzet-i nefis, millî ruh, millî şuur kavramları, kısaca **millî benlik**, varlığını devam ettirmek için "Millî Mücadele"ye dönüştü. Millî birliğin göstergesi TBMM oldu. "Türkiye"nin "büyük" sıfatıyla nitelenen "millet" temsilcilerinden oluşan "Meclis'i ve Teşkilat-ı Esasîye (Anayasa)'si, mudâkiyet ve meşrutiyet gibi yönetim biçimlerinin tarihe karıştığını sezdiriyor ve düşündürüyordu. Millî zaferin kazanılmasından sonra, halkın, ahâlinin, teb'anın kendisine nasıl bakıldığı ile ilgili konum tesbiti meselesi gündeme geldi: **Devlet**, yönettiği toplumu, **teb'a**, **ahâli**, **halk** gibi ayırıştırılması, terim seviyesinde tanımlara kavuşturulması çok güç olan kelimeler (kavram mı demeliydiniz?) ile tanımak yerine, o topluluğun kendisini bir güç ve kuvvet olarak gördüğünü ilân etmek üzere rejimin adını koymalıydı:

⁶ Sadık Tural, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, 2. baskı, Ankara 1992, s. 61-101.

Cumhur kavramı, **ahâli** veya **halk** yahut **teb'a** kavramlarına göre, açık bir şekilde, kendisine **saygı duyulan**, **her türlü gayretlerin hedefi ve sonucu kendisi olduğuna inandırılan**, **inandırılmaya çalışılan bir insan kitesinin**, idareyle ilişkilerini belirleme yetki ve sorumluluğuna sahip, insan topluluğunun adıdır. **Cumhuriyet** ise, bu topluluğun devletle bütünleşmesinin ismidir. **Cumhuriyet**, halkın (publik) **kendi oluş (self) bilincini** devlete taşımasının (republik) sonucu olan bir yönetim biçimidir.

Cumhur, tarihi ve sosyolojik şartların bir arada tutup, az çok benzeştiği insan topluluğu; **cumhuriyet** ise, bu topluluğun insan iradesine dayalı bir hukuk ve yönetim düzeni kurup, onun içinde yaşama isteği anlamlarını taşıyan kavramlardır. Bu noktada önemli olan bakış açısıdır; o bakış açısını ise, "Yönetimin en üst biçimlenmesinde, bir özel aile mi, yoksa her vatandaş mı hak sahibidir?" sorusu ile "Hukuk (miras, ticaret, ceza, trafik vb.)a ait hüküm ve uygulamalar, ilâhî kaynağa mı, yoksa şartlar ve kültürler temeline mi dayanmalı?" sorusuna verilen cevaplar belirler.

Cumhuriyet, halkın kendi değerlerine sahip çıkması ve bu değerlere sahip çıkacak olan yönetimi seçmesi ve seçtikleri aracılığıyla değerlerini, hem koruyup, hem de geliştirip, yaşatması anlamına gelmektedir. Merkezî otoritenin varlığına rağmen, halkın, meclis aracılığıyla, ülkede olan her şeyi denetlenmek hakkına sahip, kendi değerlerini savunmaya mâlik olmasının diğer adı olan **cumhuriyet**, Arapça asıllı bir kelimedir. Demokrasi kelimesinin karşılığı sayabileceğimiz bu kelime, Arap dilinde yoktur. **Cumhur** ve **ce-mahir** kelimeleri Arapça'da işletilip kullanılmakta ise de, **cumhuriyet** kelimesi sadece Türkiye'de kullanılan bir kelime olarak, siyasî terminolojiye girdi. Bugün ise, bağımsız yedi Cumhuriyetimizde de bu kelime kullanılmaktadır.

Kavramın bir "hâkimiyet" meselesi ve bu durumun da "halkın iradesi" olarak tanımlanması, resmen ve âlenen ilk defa Amasya Genelgesi'nde yer aldı. Bu genelgeye, Erzurum, Sivas Kongreleri'nin tutanaklarına rağmen, hem aydınlardaki, hem de halktaki kavram kargaşasını, bilinç bulanıklığını, bütünlük ve bağların zayıflığını giderici bir tavır olmak üzere, gazetelere verilen beyânatlar vardır.

Cumhuriyet ilân edilmeden çok önce, Ankara'ya geldiğinin ertesi günü, 28 Aralık 1919'da, Mustafa Kemal (Atatürk), hem cumhurdaki şuuru uyan-dırmak, hem de işgal kuvvetlerinin sözlü saldırılarına, özellikle İngiliz ve Fransızlar'ın ileri sürdükleri "zâlim millet" iddiasına, cevap verirken şunları söylüyordu:

"Milletimiz aleyhinde söylenenler bütünüyle iftiradır." "Milletimizin büyük kabiliyetleri tarihen ve mantuken sabittir."

(...)

"Milletimizin zâlim olduğu iddiâsı da sırf iftiradan, baştan başa yalandan ibarettir. Hiç bir millet, milletimizden daha çok yabancı unsurların inanç ve âdetlerine riâyet etmemiştir. Hattâ denilebilir ki, başka dinlere mensup olanların dinine ve milliyetine riâyetkâr olan yegâne millet bizim milletimizdir.

Fatih, İstanbul'da bulunduğu dinî ve millî teşkilâtı olduğu gibi bıraktı. Rum Patriki, Bulgar ekzarhu ve Ermeni kateğigosu gibi, hıristiyan din reisleri imtiyaza sahip oldu. Kendilerine her türlü serbestlik verildi. İstanbul'un fetihinden beri, müslüman olmayanların mazhar buldukları bu geniş imtiyazlar, milletimizin dinen ve siyaseten dünyanın en müsaadekâr ve civanmert bir milleti olduğunu isbat eden en büyük delildir"

(..)

"... Nâdir şekilde de olsa üzüntüyle işitiyoruz ki, milletin tarihini okumamış veya millî histen yoksun kalmış oldukları anlaşılan bazı şahıslar, yabancılardan, aleyhimizde ileri sürdükleri suçlamaları reddetmedikten başka, vatanlarını kabahatli göstermekten çekinmiyorlar"⁶

Atatürk, işte bu türden aydınları da, yaşadığı hayat üzerinde düşünmekten sorumlu olmayan halkı da, millî benliğine, millî kimliğine sahip çıkmaya hazırlayan değişmeler, değiştürmeler, kurumlaşturmalar dizisini başlattı. 1920-1923 arasındaki hazırlık, halka dayalı meclis ve seçimler ile İzmir'de toplanan, İktisad Kongresi "egemenlik'in cumhur'a dayanması temelinde oluşan" siyasi ve idarî yapılanmanın aşamalarıdır.

Değerlerin Yaygınlaştırılması

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), millî bir hayatın oluşması, millî benliğin millî kimlikle tamamlanması, bütünleşmiş bir halka dönüşmesi için, onbeş yıl gibi kısa bir zamanda büyük atılımlar yapılmasını sağladı. Atatürk'ün cumhur için gösterdiği hedef, devlet için benimsediği program iki esasa dayanır: Millî benliğin yaygın bir şekilde bilince dönüştürülmesi; medenî, asrî, teknolojidenden yararlanmayı benimseyen ve yaşayan bir halk olunması...

⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. 1-3, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997, s. 8-10.

O, milli devlet ve benliğine sahip çıkma direktifini şöyle ifade ediyor:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli, yüksek Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürüdür."

"Milli benliğine sahip çıkmayan milletler, başka milletlerin avı olur."

"Türklük esastır. Bu mevcudiyeti tarih içinde araştırmak, birbirini izleyen bir tarih zinciri içinde tesbit edilecek bir Türk medeniyetiyle övünmek yerinde olur. Fakat bu övünmeye lâyık olmak için, bugün çalışmak lâzımdır"

Atatürk, milli devlet ve bilinçli topluma, gelecek için hedefi gösteriyor: İleri teknoloji ve bilimle donatılmış bir medeniyet... Bakınız ne diyor?

"Medeniyet öyle bir ateştir ki, kendisine bigâne kalanları yakar, mahveder."

Bu sözleri söyleyen ve "Benim hayatta yegâne fahrim, servetim Türklük'ten başka bir şey değildir." diyen Atatürk, **Onuncu Yıl Nutku**'nda, hem varolan değerlerimizin diriltülmesini, hem de halkımızın medenî milletlerin yaşadığı teknolojidenden, bilimden edindiği refah seviyesi kadar bir refah seviyesi düşünüyordu.

Hiç şüphesiz, milli benliğin göstergesi ordular, sembolü ise, bayraklardır. Atatürk, cumhuriyetin temelini, kahramanlığıyla tanınmış Türk ordusuna, başka kültürler karşısında ezilip, sinip, yokolmamış Türk kültürüne dayandırırken tümüyle haklıydı. O, milli benliğin ve milli kültürün yüksek bilim ve ileri teknolojiyle desteklenmesini isterken de, o tür bir dünyaya ilgisiz kalınmasını "mahvolmak" sayarken de haklıydı.

Meşrûiyet (geçerli, doğru, tartışılmaz), yönetim ve yönetilen arasındaki ilişkiyi belirleyen bir ölçüttür. Yönetimin ve rejimin, kendinin meşrû sayılmasını sağlayan temel **benimseyişleri**, ana kabulleri vardır: Sınıf mücadelesi; dinî bütünlük; menfaate dayalı refah birliği; milli bütünlük... Yasalar ve yasaları yapan ile uygulayan kişi veya gruplar bu üç kriterden birini benimsiyorlar. Toplumun tarım, sanayie geçiş ve sanayi toplumu olması da, toplum nüfusunun %50'sinden fazlasının şehirliliği de bu ölçüleri belirleyen değiş-tircilerdir.

Türkiye Cumhuriyeti, tarım toplumu olmaktan çıkmanın, şehirlileşmenin ve vatandaşlık hakkına, hukukuna bilinçle sahip çıkmanın yaygınlaştırılmasını hedef edindi.

20. yüzyılın neredeyse ilk yarısına kadar, Türk toplumu, yaylak-kışlak düzeni içinde, kapalı ekonomi ile yaşayan, tarım toplumu olmanın getirdiği ekonomik ve insan ilişkilerini sürdüren bir yapıya sahip idi. Köylü ve kasabalı olanlar, nüfusun neredeyse büyük bir çoğunluğunu oluşturuyordu. İstanbul, İzmir, Konya, Kayseri, Ankara, Erzurum, Bursa vb. gibi sayısı 20'ye yaklaşan ticaret ve kültür merkezi, bugünkü anlamda büyük şehir görünümünü taşıyordu. Bir o kadar sayıdaki yerleşim yeri ise, şehir adıyla adlandırılıyordu. Toplum içinde, insan ilişkilerinde, sosyal itibarı belirleyen ölçütler, "köklü bir aileye mensubiyet", "zenginlik", "mürekkep yalamışlık" ve "yaş" kavramları idi.⁷

Refah seviyesini yükseltme, kendini geliştirme, teknoloji kullanımında tercih gösterme, yeni bilgilere ulaşma hırsı vb. gibi arzuların ve düşüncelerin sınırlı kaldığı böyle bir toplumda, sosyal tabakaları görmek kolaydır. İş bölümünün azlığı, meslek alanlarının darlığı, emek-yoğun teknolojilerin hâkim oluşu, bu toplumlarda ferdiyetin ve ferdi ihtirasların yerini, şahsiyetin ve şahsi ihtirasların almasına yol açıyordu. İdarenin ve ekonominin içinde olmak, kadın için hemen hemen imkânsız idi. Bu toplumun değerler dinamiği, kitaba sınırsız bağlı olmaktan çok, geleneğe dönüşen dine ve dinî heyecanlara bağlı idi. Böyle bir toplumdaki değerlerin **gelenek** adı taşıyanları, tarih içinden gelen millî özelliklere bağlı olmakla birlikte, **görenekler**, farklı kültürlerin etkilerine açık idi. Haberleşmeyi ve eğitimi, kışla, câmi, sayılı medrese ile, sayısı çok kahvehane üstlenmiş görünüyordu.

Okur-yazarlık oranı ile okullaşmanın genel nüfusa göre çok düşük kaldığı; sanayileşmenin görülmediği; hukuk bilinci ve gelişmiş yazılı hukuk anlayışının kurumlaşmadığı; kişinin ve özellikle kadınların kendini geliştirme yollarının açık olduğunu söyleyemediğimiz; mahalli kimliklerin ön plânda görüldüğü; iş bölümünün zenginleştiği bir ticaretin hayat kazanmadığı bu toplumda, olumsuzlukların, alttan alta yaşayacağı kaçınılmazdır. Zihniyet sosyoloğu, iktisat tarihçisi Sabri Ülgener'in eserlerinde, 20. yüzyıl öncesi Osmanlı toplumunu değerlendirirken ortaya koydukları çok düşündürücüdür. Diğer taraftan, yönetimin oluşum ve kendini devam ettirme biçimi de, idealizasyonları kaldırmayacak kadar kabul edilemezlikler taşıyordu.

20. yüzyıl başında, Gökalp ve arkadaşlarının şehirleşme, okur-yazarlık ve eğitim, **millî dil** ve **millî tarih** konularındaki uyarıcı ve uyandırıcı çalışmaları, değer ayrışmasının ve adı konmuş değerler düzeninin oluşturulmasının ilk adımlarıdır; ancak, bu adımlar yaygın etki alanı ve yaygın benzeştirme gücü

⁷ Sadık Tural, "Türkiye'de Şehirleşmenin Doğurduğu Meseleler", *Edebiyat Bilimine Katkıları*, Ankara 1993, s. 135-144.

sahibi olamıyordu. Arka arkaya gelen savaşlar, toplumda yılgınlık, bezginlik, değerlere karşı ilgisizlik ve güvensizlik doğurduğu gibi, değerlerin bütünleştirici gücünden faydalanmayı da güçleştiriyordu.

Mustafa Kemal Atatürk, 1917 Komünist İhtilâli'ni de, Mussolini hareketini de, henüz ayak sesleri duyulan Hider ideolojisini de doğru teşhis ederek, halkıyla bütünleşen bir lider olmanın doğuracağı bir **Cumhuriyet** temellendirmek istedi. Marksizm, Leninizm, Hitlerizm gibi ideolojilerin paraleli olan bir **Kemalizm** kelimesine, kendisinin bizzat itiraz ettiğini biliyoruz. Biz, Atatürkçülük olarak adlandırılan bu bakışın, hür ve bağımsız bir Türk Cumhuriyeti'ni geliştirerek yaşatmak olduğunu biliyoruz. Bugünkü Türk Dünyası'nı gezenler ve doğru kavrayanlar, rahmetli Atatürk'ün devleti ve milleti, **değerlerin peşinde olmanın heyecanına taşıdığını** kolayca anlayabilirler. Bu değerleri, **Türk olmak, milli bilince sahip olmak, refahtan hakkı kadar pay isteyen iyi vatandaş olmak, hurafeden, kör taassupdan kurtulmuş, bilgi, kanaat ve iman sahibi bulunmak, kendini geliştirmeye çalışmak, çok çalışmak** olarak sıralayabiliriz. Yapılan inkılâplar, o inkılâpların getirdiği uygulamalar ve bunların ortaya koyduğu değer değişimleri çok düşündürücüdür. İfrat ve tefritleriyle 1923-1932 yıllarının sosyo-kültürel yapılanması bizi milletleştirdi. Kendi değerlerinin şuuruna vararak yaşamak ve yaşatmak, 1923-1938 yıllarının cumhuriyet Türkiye'sinde büyük bir heyecan ve büyük bir diriliş hareketinin yaygın etkilerine yol açtı.

Onun belirlediği hedefler ve ortaya koyduğu kurumlaşmalar, zaman zaman sapmalara uğradı. Kendisinin şikâyetçi olduğu ve yukarıya aldığımız aydın tipi, yetki alanlarına kadar ulaştı. Cumhuriyetin yarattığı değerler dizisini, birbirini tamamlayan değer ve davranışlar düzenini bozma, sosyal tabakaları birbirinden ayırma yönünde teşebbüsler görüldü. Cumhuriyet, Selçuklu'dan Osmanlı'ya, Osmanlı'dan yeni devlete geçen insan unsurunu, milli benliğine sahip çıkan, milli refahını yükselten ve devletiyle bütünleşen, yönetiminde eli, dili, gözü bulunan, bu yüzden de o yönetimin devamı için düşmanla savaşmaya hazır olan insan yaratma hareketinde, küçümsenmeyecek kadar yollar aldı; engellemelere, kavramları bulanıklaştıranlara rağmen...

Bir devlet, varlık sebebini dikkate alan, kendi varlığını devam ettirmek üzere, bir anayasa yapar; bu anayasada,

- 1) Yönetimin meşruiyetini nereden aldığını;
- 2) Yönetimin hukukun kaynağını nereye dayandığını;

- 3)Resmî dilin ve iletişim dilinin ne olacağıını;
- 4)Yönetimin yürütme, yasama, yargıyı nasıl biçimlendirdiğini;
- 5)Yönetimin, yönetilenlere, kendini güvenli bir ortamda iç ve dış düşmanlara nasıl savunacağını;
- 6)Kişinin hak ve hürriyet ve ödevlerinin sınırı,
- 7)Bağımsızlığının devamını sağlayan kurum ve kuruluşlarının yetkileri konularını açık seçik ifadelerle cevap verecek hükümler yer almak zorundadır.

Anayasalar, 'devlet'in hukuk anlayışını da, oluşturmayı düşündüğü toplum yapısını da ana çizgileriyle belirleyen metinlerdir.

Halkı yönlendirmek üzere özendirici bir hukuk ile caydırıcı bir ceza anlayışını kurumlaştırmak, "modern devlet"in temel özelliklerindedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti her anlamda 'modern devlet' yapılanması, arzusuna göre yapılanan bir rejimin adıdır. Kendi görüşünün ideolojik bakış açısının buna aykırı olduğunu düşünüp Cumhuriyet'e, Cumhuriyet idaresinin her hangi bir zaman dilimine karşı çıkanlar "idare"lerin, "devlet"lerin tecrübe ve birikime yaslandığını bilmeyenlerdir.

Toplumumuzda hızlı şehirleşmenin, haksız kazanca bağlı âni zenginleşmelerin getirdiği değer uyumsuzlukları da görülmektedir. "Sonradan görme" veya başka adlarla anılan bu tür kültürel sapma ve sapıtmalar, bir nesil sonra "uyum"a dönüşebilmektedir.

Cumhuriyet bize göre, **halk açısından**, değerlerine sahip çıkma, değerlerini savunan devleti yaşatma; **yönetim açısından**, halkın emrinde olma anlayışlarının kurumlaşmasıdır. "Atatürk Devri" anayasalarının da, daha sonraları sosyo-kültürel ihtiyaçlar yüzünden değişiklikler taşıyan Türkiye Cumhuriyeti anayasalarının da, devlet insan ilişkilerinde, "insan"ı öne çıkardığı rahatça görülebilir. 75 yılda TBMM'nin çıkardığı veya bir kısmını yenilediği kanunlar ise, farklı hukuklara imkân vermeden, halkımızın ihtiyaçlarını rahatça gidermesini esas almaktadır.

Çıkardığı anayasa ile devlete, yöneticilere, milletin emrinde olduğunu söyleyen Atatürk'tür. Türkiye Cumhuriyeti'ni bir kanunlar ülkesi, herkesin kanun önünde eşitliğini temel prensip yapan odur. Hukuk yönünden eşitlik ise, her vatandaşın 75 yıldır vazgeçilmez ve devredilmez hakkıdır; uygulamadaki arızalar, benimsenen doğruyu değiştirmez.

Bu anlayışla;

Medenî Kanun adlı kuralları yürürlüğe koyup, kadını kadın, erkeği erkek, çocuğu çocuk sayan Atatürk, bunların her birinin, hem aile içindeki, hem de toplumdaki konum (statü) ve rollerini belirgin, sahip çıkılır hale getirdi. Kadın, erkek ve çocuk, birer vatandaş olarak hukuk önünde eşittir; devleti denetleme hakkına, meclisi değiştirme hakkına sahiptir.

Her vatandaşa, ilkokuldan üniversite ve doktora sonrasına kadar, bedava eğitim verilmesini sağlayan Cumhuriyet rejimidir.

Bugün 65 milyonluk nüfusun, kadınlarda %78, erkeklerde %99 olan ilkokul mezunluğu oranları, 75 yılda kazanılmış bir eğitim zaferidir. Şu anda on iki milyon beş yüz bin çocuk ve gencimiz öğrenim hayatı içindedir.

Çıkardığı ‘Soyadı Kanunu’ ile bey, ağa, oğlu, oğulları, molla, hoca, müderris, âlim gibi ünvanları kaldırıp, bütünleşme sürecini, milletleşme hareketini hızlandıran da, Cumhuriyet rejimidir.

Harf değiştirmek gibi büyük bir inkılâp ile, okur yazarlığın ve öğrenimin en üst derecesinin de bir zümreye değil, milletin her tabakasına sunulmasına sebep olan Atatürk’ün Cumhuriyetçi dehâsıdır.

Sağlık, ulaşım, haberleşme ile sosyal güvenlik ve serbest ticaret alanlarında hürriyet ve serbesti, cumhuriyet ile kazanılmıştır.

Cumhuriyet, kişi için hürriyettir, devlet için görevleri belirlenmiş bir alanda yetki kullanımıdır. Cumhuriyet, kendi değerlerinin bilincinde olmayı, onları koruyup geliştirmeyi, benlik ve kimliğine sahip çıkmayı hem hedefleyen, hem sağlayan rejimdir.

75. yılını şuurla ve gururla idrâk ettiğimiz Türkiye Cumhuriyeti’nin hangi değerleri ikame etmek, hangi değerleri ıslah etmek, hangi değerleri veya değer gibi görünen alışkanlıkları terketmek gerektiğini gösteren; dil, tarih ve eğitim alanlarından başlayarak uyanmak ihtiyacını bir millî program halinde ortaya koyan Atatürk’ün, bizzat kendi sesinden **Onuncu Yıl Nutku**’nda bulabiliriz.

Biz, o güzel konuşmanın son cümlelerini alıyor, başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, bizi, millî benliğine ve millî kimliğine sahip çıkan bir toplum yapma arzu ve düşüncesiyle çalışmış olanları rahmet, minnet ve şükranla anıyoruz.

"Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir... Türk milleti, millî birlik ve beraberlik içerisinde güçlükleri yenmesini bilmiştir... Türk milletinin tarihi bir niteliği de, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir... Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medenî âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır... Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti, bundan sonraki gelişmesi ile, geleceğin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır."⁸

⁸ Atatürkçü Düşünce El Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1995, s. 57.